

TÜRK ÂŞIK SANATININ AZERBAYCAN BİLİM DÜNYASINDAKİ EL KİTABI: OZAN-ÂŞIK SANATI

Nail TAN

Prof. Dr. Meherrem Kasımlı, Ozan-Aşık Sənəti, Bakü, Uğur Neşriyyatı, 2011, 304 s.

Azerbaycan Millî İlimler Akademisi (AMEA) Nizami Edebiyat Enstitüsü Öğretim Üyesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Ödülü (2010) sahibi, halk bilimci Prof. Dr. Meherrem Kasımlı 1996 yılında yayımladığı *Âşık Sanatı (Aşık Sənəti)* adlı kitabını¹ gördüğü ilgi üzerine genişleterek² dördüncü baskıya ulaştırmayı başardı.³ İlk üç yayımda 500'er olan baskı sayısı dördüncüde 2000'e yükseldi.

Prof. Dr. Meherrem Kasımlı; Azerbaycan edebiyat tarihi, Azerbaycan sözlü halk edebiyatı ve Azerbaycan âşık sanatı alanlarındaki eserleriyle tanınmış olup 2004 yılından bu yana *Folklor ve Etnografiya* adlı uluslararası bir halk bilimi dergisi çıkarmaktadır. Âşık sanatıyla ilgili ilk önemli araştırması “Şah İsmail Hatâyî'nin Poeziyası” başlıklı doktora tezidir (1987). “Âşık Sanatı: Kaynakları, Teşekkülü ve Muhitleri” başlıklı teziyle de doçent unvanını almıştır (1997). İşte *Âşık Sanatı* kitabının özünü, temelini bu ikinci çalışma oluşturmaktadır.

Edebiyatçılar, Ozanlar ve Müzisyenler Derneğinin (EMOD) 30 Haziran-1 Temmuz 2012 tarihleri arasında Ankara'da Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) Konferans Salonu'nda düzenlediği “Türk Halk Şiiri ve Âşıklık Geleneğinin Kaynakları Sempozyumu” için bildirim hazırlarken

1 *Aşık Sənəti*, Bakü 1996, 286 s., Ozan Neşriyat.

2 2. bsl. *Ozan-Aşık Sənəti*, Bakü 2003, 296 s., Uğur Neşriyat.

3 3. bsl. *Ozan-Aşık Sənəti*, Bakü 2007, 304 s., Uğur Neşriyat.

3 *Ozan-Aşık Sənəti*, Bakü 2011, 304 s., Uğur Neşriyat.

Prof. Dr. Meherrem Kasımlı'nın kulağını sık sık çınlattım. Çünkü Türk dünyası âşık sanatının doğuşunu, gelişmesini en doğru şekilde anlatan, açıklayan eserlerden birini yazmıştı.

Bir girişten sonra kitabın birinci bölümünde “Âşık Sanatının Genetik Kaynakları” (s. 8-84) üzerinde durulmakta. Kasımlı'nın ve Türkiye’de üstat Köprülü'nün isabetle belirttiği gibi bugünkü âşıklık geleneğinin temeli Kam-Şaman sistemine dayanmakta, onları destan anlatan Ozan/Baksı/Bahşılar izlemektedir. Ozanın ana çalgısı ise kopuzdur. Korkut Ata, Türk dünyasında âşıkların/ozanların pîri kabul edilmiştir.

İkinci bölüm “Âşıklık: Tarihî Seciyyesi ve Teşekkül Merhaleleri” başlığını taşımaktadır (s. 85-164). Bu bölümde, ozanlıktan âşıklığa geçiş safhası ele alınmıştır. İslamiyetin Türkler tarafından kabulüyle dinî, didaktik şiirlere yönelinmiş, âşık, Hakk âşığı kavramları ortaya çıkmıştır. Kopuz geliştirilmiş, bağlama-saz çalınmaya başlanmıştır.

Üçüncü bölümde “Azerbaycan Âşık Muhitleri” ele alınmaktadır (s. 165-270). Artık destan devri gerilerde kalmış, halk hikâyeleri destanların yerini almış, bireysel şiir söyleyen âşıklar çoğalmış, üstat âşıkların etrafında âşıklık okulları, muhitleri ortaya çıkmıştır. XIII. yüzyıldan itibaren bu gelişme hızlanmış, ozanlar tekke şairi ve âşık olmak üzere ikiye ayrılmış, 16-19. yüzyıllar arasında âşık muhitleri bütün özellikleriyle âşık sanatına damgasını vurmuşlardır. Kasımlı'nın tespitine göre, “Azerbaycan Âşık Sanatı”nda şu muhit/okullar bulunmaktadır: 1. Göyçe Âşık Muhiti, 2. Dereleyez Âşık Muhiti, 3. Nahçıvan Âşık Muhiti, 4. İrevan (Revan) Âşık Muhiti, 5. Çıldır Âşık Muhiti, 6. Derbend Âşık Muhiti, 7. Şirvan Âşık Muhiti, 8. Borçalı Âşık Muhiti, 9. Gencebasar Âşık Muhiti, 10. Karadağ-Tebriz Âşık Muhiti, 11. Urmiye Âşık Muhiti, 12. Zencan Âşık Muhiti, 13. Save Âşık Muhiti, 14. Horasan Âşık Muhiti, 15. Gaşgay Âşık Muhiti. Eserde her âşık muhitinin doğuş yeri, etkileme alanı, belli başlı üstat âşıkları açıklanmakta, muhitin sanat özellikleri gözler önüne serilmektedir.

Dördüncü bölümde “Âşık Repertuarı” başlığı altında âşıkların neler çalıp söyledikleri, neler anlattıkları, sanat dağarcıkları araştırılıp sonuçları ortaya konulmuştur (s. 271-279). Kasımlı'ya göre, bir âşıkın üç repertuarı vardır: 1. Söz, 2. Havacat (müzik), 3. Davranış, hareket. Söz repertuarında hem şiir hem destan hem de halk hikâyeleri (Azerbaycan’da aşk konulu halk hikâyelerine muhabbet destanı deniyor.) bulunuyor. Havacat/müzik repertuarında âşık makamları ve bunlarla yakılmış havalalar yer alıyor. Davranış-hareket repertuarı, âşık sanatının icrasıyla ilgili, geleneğe uygun hareketlerdir.

Beşinci bölümde geleneklere uygun bir âşık meclisinin nasıl başlayıp nasıl devam edip nasıl sonuçlandığı anlatılmıştır (s. 280-288). Prof. Dr. Kasımlı, bir âşık meclisinin üç aşamalı gerçekleştirildiğini belirtmektedir: 1. Başlan-

gıç, 2. Gidişat, 3. Sonluk, kapanış. Her bölümde neler çalınıp söylendiği, gece ve gündüz meclislerine göre değişen icralar örneklerle açıklanmıştır.

Kitap, sonuç bölümü, İngilizce ve Rusça özetle sona ermektedir.

Mehherrem Kasımlı'nın kitabı, öncelikle Azerbaycan âşık sanatı araştırmalarına hitap etmekle birlikte Türk dünyası âşıklık geleneğine de ışık tutmaktadır. Bilindiği gibi UNESCO Türk Âşıklık Geleneği'ni 2009 yılında Somut Olmayan Kültürel Miras Başeserler Listesi'ne almış, bu sanatın korunması, yaşatılması gereken çok önemli bir kültür değeri olduğunu tescil etmiştir. Âşıklık geleneğinin en canlı yaşadığı ülkeler Azerbaycan ve Türkiye'dir. Türkmenistan'da Bağşı, Kırgızistan'da Baksı/Akın, Özbekistan'da Bahşı/Cırav, Kazakistan'da Akın/Jırav, Altay Türklerinde Kayçı, Başkurlarda Yırav, Tatarlarda Çiçen, Yakutlarda Oyun, Uygurlarda Aşuk, Tuvalarda Toolçu denen âşıklar vasıtasıyla Türk dünyasında âşık sanatı bütün görkemiyle yaşamayı sürdürmektedir.